

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ЛОТАРЕВ ПРОТИ УКРАЇНИ»
(CASE OF LOTAREV v. UKRAINE)**

(Заява № 29447/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

8 квітня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

08/07/2010

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Лотарев проти України»

Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

ПеерЛоренцен (PeerLorenzen), *Голова*,

Рената Ягер (RenateJaeger),

РайтМаруст (RaitMaruste),

МаркВіллігер (MarkVilliger),

МирянаЛазароваТрайковська (MirjanaLazarovaTrajkovska),

ЗдравкаКалайджиєва (ZdravkaKalaydjieva), *судді*,

Михайло Буроменський (MykhayloBuromenskiy), *суддя adhoc*,

а також Клаудія Вестердік (ClaudiaWesterdiek), *Секретар секції*,

після обговорення за зачиненими дверима 16 березня 2010 року постановляє таке рішення, винесене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато за заявою (№ 29447/04), яку 3 серпня 2004 року подав до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянин України Віталій Валерійович Лотарев (далі — заявник).

2. Заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляв пан А. П. Бущенко — юрист з м. Харкова. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений — пан Ю. Зайцев з Міністерства юстиції України.

3. Заявник стверджував, зокрема, що під час перебування у Житомирській установі виконання покарань № 8 він зазнав жорстокого поводження з боку працівників цієї установи та що у зв'язку з цим не було здійснено належного розслідування. Він також скаржився на неналежні умови тримання у зазначеній установі.

4. 10 березня 2009 року голова п'ятої секції вирішив повідомити Уряд про заяву. Було також вирішено одночасно розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви (пункт 3 статті 29 Конвенції).

ФАКТИ**I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ**

5. Заявник, 1972 року народження, наразі відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі у Житомирській установі виконання покарань № 8 (далі — колонія).

А. Застосування сили працівниками колонії 9 червня 2004 року та подальше розслідування

6. Вранці 9 червня 2004 року працівники колонії проводили поточний огляд камер і особистий обшук осіб, засуджених до покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Після такого огляду у камері заявника відбулася подія, інформація сторін про яку відрізняється.

7. Зі слів заявника, він попросив працівника колонії П. прибрати безлад, який утворився після огляду, після чого останній надів на заявника наручники, вивів його до коридору і кілька разів вдарив об стіну, доки той не відштовхнув його, захищаючись. У цей момент інший працівник колонії, Т., приєднався до побиття заявника. Обидва працівники колонії продовжували бити його ногами і руками навіть після того, як заявник упав на підлогу. Пізніше заявника доправили до чергової частини, де його знову було побито особами, яких він не знав, і кількість яких він був неспроможний встановити. Заявника залишили лежати на підлозі протягом кількох хвилин; двоє медичних працівників поверхнево оглянули його та визнали його стан задовільним, після чого заявника було доставлено до його камери. Незважаючи на те, що у нього був жар і він страждав від болю у грудях, внаслідок якого він був істотно обмежений у русі, заявник не мав бажання звертатися по допомогу, що було зумовлено байдужістю та глузуванням з боку медичних працівників колонії.

8. Відповідно до зауважень Уряду, який посилається на інформацію, надану адміністрацією колонії, при спробі працівника колонії П. провести особистий огляд заявник почав чинити опір, використовуючи нецензурну лексику та намагаючись вдарити його головою. Незважаючи на попередження про можливість застосування до нього у разі продовження опору засобів фізичного впливу, заявник намагався вдарити працівника колонії П., який, у свою чергу, звалив його з ніг, застосувавши до нього прийоми рукопашного бою (самбо). Після цього заявника було доправлено до чергової частини, де він перебував, поки не заспокоївся.

9. Того ж дня працівник колонії П. склав «Акт про застосування до засудженого (ув'язненого) наручників, гамівної сорочки, інших спеціальних засобів», в якому він доповів начальнику колонії, що ним до заявника було застосовано прийоми самбо через те, що заявник чинив «фізичний опір». Два працівники колонії підтвердили правильність викладених в акті відомостей. Хірург колонії, у свою чергу, зазначив у своєму висновку за результатами огляду заявника «внаслідок застосування прийомів самбо», що стан заявника був задовільним, не було виявлено патології внутрішніх органів, а сам заявник не подав жодних скарг.

10. Відповідно до інформації Уряду, яка засновувалася на матеріалах перевірки, 9 червня 2004 року заявнику було проведено рентгенографію, за результатами якої переломів кісток виявлено не було. Заявник заперечував, що до листопада 2004 року йому проводилася рентгенографія (див. нижче пункт 20).

11. 15 червня 2004 року начальник колонії застосував до заявника дисциплінарне стягнення у вигляді письмової догани за подію, що відбулася 9 червня 2004 року.

12. У невстановлену дату заявник поскаржився до медичної частини на біль у лівій половині грудей, який посилювався при глибокому вдиханні та при різких рухах.

13. 16 липня 2004 року начальник медичної частини колонії, терапевт, хірург і рентгенолог оглянули заявника та поставили діагноз «остеохондроз».

14. 25 серпня 2004 року мати заявника подала до прокуратури скаргу на незаконне застосування працівниками колонії фізичної сили до її сина.

15. 17 вересня 2004 року слідчим Житомирської прокуратури з нагляду за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах (далі — Житомирська прокуратура) було допитано працівників колонії П. і Т., свідчення яких щодо подій 9 червня 2004 року співпадали із тими, що викладені у пунктах 8–9 вище.

16. Того ж дня слідчим було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівника колонії П. у зв'язку з відсутністю у його діях складу злочину. Прийняте рішення ґрунтувалося на тому, що заходи фізичного впливу були застосовані до заявника з підстав та у спосіб, передбачений Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Слідчим також було враховано той факт, що лікар оглянув заявника одразу після події, не отримавши від нього жодних скарг та не виявивши жодних тілесних ушкоджень. У постанові також було зазначено, що посилаючись на статтю 63 Конституції (на підставі якої особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе) заявник відмовився давати будь-які пояснення щодо невиконання ним 9 червня 2004 року законних вимог адміністрації колонії.

17. 28 жовтня 2004 року заступник прокурора м. Житомира скасував вказану постанову через неповноту здійсненої перевірки. Зокрема, слідчим не було допитано співкамерника заявника. Він також повинен був з'ясувати, хто ще із засуджених був свідком події та допитати їх. Насамкінець, не було проведено медичного обстеження заявника з метою встановлення характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, яких він зазнав.

18. 4 листопада 2004 року слідчий допитав А., який у квітні — червні 2004 року відбував покарання в одній камері з заявником, і який

вказав, що знав заявника як спокійного та урівноваженого. А. описав події 9 червня 2004 року таким чином: П. і його колега здійснювали огляд камери, залишивши в ній безлад. Заявник зробив зауваження працівнику колонії П., на що останній порадив заявникові при бажанні поскаржитися адміністрації колонії. Заявник, у свою чергу, нецензурно висловився на адресу П., після чого останній відімкнув камеру і вивів заявника до коридору. А. стверджував, що бачив, як П. один раз вдарив заявника ногою і двічі — руками. Після цього двері камери було зачищено і він чув звуки ударів. Заявник повернувся приблизно через 40 хвилин, маючи синці на лівій половині спини та пошкоджене вухо.

19. 12 листопада 2004 року працівник колонії Т. разом із іншим працівником дав письмові пояснення, які співпадали з поясненнями П.

20. У період між 15 і 29 листопада 2004 року відповідно до поставлених слідчим запитань експертами Бюро судово-медичної експертизи Житомирської обласної державної адміністрації було проведено судово-медичне дослідження заявника та вивчено його медичні документи з метою встановлення, чи були на тілі заявника тілесні ушкодження, та якщо так, то яким є їхнє походження, коли їх було завдано, характер та ступінь їх тяжкості. У ході проведення дослідження 15, 18 і 19 листопада 2004 року заявнику було проведено рентгенографію. Зі слів заявника, це було перше рентгенографічне дослідження з 9 червня 2004 року. Експерти встановили (додатково до певних змін у стані легень заявника, характерних для хронічного туберкульозу), що у нього була тупа травма грудної клітини та переломи двох ребер, що кваліфікувалися як тілесні ушкодження середнього ступеня тяжкості, давністю не більше 2х місяців. Імовірна дата виникнення переломів була встановлена виходячи із зовнішнього вигляду на рентгенівських знімках місць переломів кісток, які лише незначним чином були покриті кістковою мозолею (з'єднувальна тканина, яка з'являється на кістці на місці перелому та перетворюється на кістку приблизно за рік). Переломи були результатом ударів, нанесених тупим предметом. Що стосується знімка від 9 червня 2004 року, який був серед медичних документів заявника, три лікарі-рентгенологи, які брали участь в експертизі, дійшли висновку про те, що було неможливо визначити, чи належав цей знімок заявникові, враховуючи його погану якість і відсутність на ньому імені.

21. 2 грудня 2004 року Житомирською прокуратурою було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи за обвинуваченням працівника колонії П. і лікарів колонії (щодо яких заявник та/або його мати також подавали скарги), у якій було встановлено відсутність в їхніх діях складу злочину. Додатково до підстав, за яких було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи від 17 вересня 2004 року (див. вище пункт 16), слідчий посилався на акт судово-медичного дослідження від 29 листопада 2004 року,

відповідно до якого тілесні ушкодження заявника не могли бути нанесені раніше червня 2004 року. До зазначених у постанові свідчень співкамерника заявника А. (викладені вище у пункті 18) слідчий поставився критично, вважаючи, що вони спростовуються іншими обставинами справи та «вочевидь мають на меті скомпрометувати адміністрацію установи».

22. 3 грудня 2004 року Житомирська прокуратура доручила начальнику колонії провести перевірку обставин, за яких заявник міг отримати переломи ребер, наявність яких було встановлено під час експертизи у листопаді.

23. У ході проведеної згодом перевірки начальник колонії відібрав письмові пояснення у 11 працівників колонії, які чергували у різні дні протягом серпня — вересня 2004 року. Усі вони зазначили, що заявник ніколи ні на що не скаржився, і що під час їхніх змін не було жодних бійок чи інших подій.

24. 8 грудня 2004 року адміністрацією колонії було складено рапорт про відмову заявника давати будь-які пояснення щодо тілесних ушкоджень, імовірно завданих йому приблизно за два місяці до середини листопада.

25. Того ж дня начальник медичної частини підготував доповідь, у якій вказав на відсутність з боку заявника скарг до медичної частини щодо його ушкоджень.

26. У грудні 2004 року (на наявній копії дата є нечіткою) начальник колонії підготував рапорт, у якому зазначив про відсутність підстав для порушення кримінальної справи за фактом отримання заявником переломів ребер. Він вказав, що заявник не скаржився щодо цих травм і не зазначив їхнє походження.

27. 2 квітня 2005 року прокуратура Житомирської області скасувала постанову від 2 грудня 2004 року, встановивши, що необхідно провести додаткову перевірку. Було зазначено, що слідчі органи не допитали всіх працівників колонії, які мали стосунок до події. Також ними не було встановлено, чи застосовувалися до заявника заходи фізичного впливу під час конвоювання його від камери до чергової частини та в самій черговій частині. Співкамерника заявника А. також не було належним чином допитано щодо побиття заявника, свідком якого він, як стверджувалося, був. Хоча експертизою було встановлено наявність у заявника переломів двох ребер, обставини, за яких він міг зазнати цих тілесних ушкоджень, залишались невстановленими. Крім того, не було встановлено, чи справді 9 червня 2004 року заявнику було проведено рентгенографію, і чи був цей факт належним чином відображений у документації медичної частини колонії. Також постанову про відмову в порушенні кримінальної справи стосувалася тільки працівника колонії П., у той час як заявник стверджував, що його було побито кількома працівниками колонії.

28. 12 квітня 2005 року працівники колонії П. і Т. дали додаткові письмові пояснення. Зі слів Т., він не брав участі у конвоюванні заявника до чергової частини 9 червня 2004 року та, відповідно, не міг знати, чи застосовувалися на цьому етапі до заявника заходи фізичного впливу. Зі слів П., його не було серед працівників колонії, які конвоювали заявника. Він зазначив, що може запевнити, що заходи фізичного впливу до заявника не застосовувалися.

29. Того ж дня слідчий оглянув місце події 9 червня 2004 року.

30. Відповідно до доданої до протоколу огляду довідки, також датованої 12 квітня 2005 року, співкамерник заявника на той час А. «від пояснень категорично відмовився».

31. 13 квітня 2005 року слідчим було допитано іншого засудженого, О., який у період між 15 липня і 15 серпня 2004 року перебував в одній камері із заявником. Він стверджував, що бачив синці на обличчі заявника та на лівому боці тулуба після того, як заявника було поміщено до цієї камери. Заявник сказав йому, що 9 червня 2004 року його було побито працівниками колонії П. і Т. Пан О. також зазначив, що у нього із заявником не було жодних конфліктів і що під час перебування із заявником в одній камері він не влаштовував ні з ким жодних бійок і не падав. Двоє інших засуджених, які пізніше утримувалися в одній камері із заявником, відмовились давати будь-які пояснення.

32. 19 квітня 2005 року за поданням прокурора було проведено додаткову судово-медичну експертизу з метою встановлення того, чи міг заявник отримати переломи двох ребер у результаті падіння або внаслідок побиття. Експерт зазначив, що ушкодження могли бути нанесені внаслідок ударів ногами, руками або тупими предметами, і виключив можливість виникнення цих ушкоджень внаслідок випадкового падіння як імовірної причини.

33. Того ж дня Житомирською прокуратурою було винесено постанову про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників колонії П. і Т., так само як і щодо працівників медичної частини у зв'язку з відсутністю в їхніх діях складу злочину. Додатково до висновків, які містилися у попередніх постановках (див. вище пункти 16 і 21), слідчий послався на висновок експертизи від 19 квітня 2005 року та показання О., не навівши при цьому жодних коментарів. Неодноразово посиляючись на висновки експертів від 29 листопада 2004 року, слідчий дійшов висновку, що вони повинні тлумачитись як такі, що спростовують твердження заявника щодо жорстокого поводження, яке мало місце 9 червня 2004 року. Він також зазначив, що стосунки заявника з працівником колонії П. не були дружніми, і тому його твердження щодо останнього мають оцінюватися критично.

34. Уряд надав Суду копію листа Житомирської прокуратури від 20 квітня 2005 року, адресованого матері заявника, яким її було повідомлено про винесення вказаної постанови, а також про те, що її може бути оскаржено до прокуратури Житомирської області протягом 7 днів з дня отримання її копії (яка буде надана за вимогою). Заявник і його мати заперечували факт отримання ними такого листа.

35. Після направлення заяви Уряду пан Бущенко, юрист, який представляв заявника у Суді, направив приватному судово-медичному експерту пану Т. (професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат медичних наук і судово-медичний експерт вищої категорії за існуючою системою професійної атестації) запит для надання консультативного експертного висновку з метою встановлення, зокрема, яким саме об'єктом могли бути спричинені переломи ребер заявника; ймовірної дати їх виникнення; пояснення відсутності видимих ушкоджень на тілі заявника під час огляду його лікарями у колонії; хвороб, на які страждав заявник, і того, чи могло захворювання на туберкульоз і тривале перебування у колонії затримати процес загоєння переломів.

36. 10 вересня 2009 року експертом було надано висновок, який засновувався на медичній документації заявника, та містив наступні висновки: переломи могли бути завдані ногою у взутті або іншим предметом з невеликим виступом. Враховуючи пояснення співкамерників заявника А. і О., постійні скарги заявника на біль у лівій частині грудей і його походження, а також погану якість рентгенограми від 9 червня 2004 року, не виключено, що заявник міг отримати ці переломи 9 червня 2004 року. Що стосується експертного висновку від 29 листопада 2004 року, згідно з яким ці переломи не могли бути завдані раніше, ніж за два місяці до останньої рентгенограми (15 і 18 листопада 2004 року), то цей висновок ґрунтувався на припущенні про звичайний процес загоєння, у той час як процес зрощення ребер заявника цілком міг бути уповільнений хронічним туберкульозом (на який він хворів, як це вбачалось з рентгенівських знімків), а також тим, що умови перебування у колонії були не найсприятливішими для швидкого одужання. Іншими словами, експерт встановив можливість того, що хоча кісткова мозоль на місці перелому ребер заявника мала вигляд кісткової мозолі двомісячної давності, у випадку заявника вона насправді могла бути більшої давності (кілька місяців). Насамкінець, що стосується факту огляду заявника лікарями колонії, який проводився невдовзі після події 9 червня 2004 року та за результатами якого на тілі заявника не було встановлено видимих ушкоджень, експерт зазначив, що це може пояснюватися «глибиною» гематом, які могли стати видимими зі впливом певного часу.

В. Лікування захворювання заявника на туберкульоз

37. У листопаді 2001 року заявнику було діагностовано туберкульоз.

38. У березні 2002 року він відчув себе повністю здоровим, вважаючи це результатом своєї віри. З того моменту він відмовився від будь-якого лікування з релігійних мотивів і скаржився до різних органів влади на те, що його діагноз був помилковим. Однак лікарі вважали, що він усе ще є хворим.

39. 24 квітня 2002 року Богунський районний суд м. Житомира (далі — Богунський суд) виніс постанову про примусове лікування захворювання заявника на туберкульоз, яке, як видається, було здійснено.

40. Як було встановлено плановою перевіркою у квітні 2005 року та підтверджено контрольними рентгенограмами у липні та вересні 2005 року, відбувся рецидив хвороби. Однак заявник знову відмовився від будь-якого лікування з релігійних мотивів.

41. 6 квітня 2006 року комісія Міністерства охорони здоров'я України оглянула заявника та підтвердила діагноз «інфільтративний туберкульоз обох легенів».

42. 4 грудня 2006 року заявника було переведено до Херсонської установи виконання покарань № 61 для спеціалізованого лікування, у якій він перебував до 21 лютого 2008 року, коли стан його здоров'я було визнано задовільним.

43. За інформацією заявника, наданою ним Суду, на певному етапі він знову заразився туберкульозом, оскільки був змушений перебувати в одній камері (або ізоляторі) з хворими особами.

С. Умови тримання в Житомирській установі виконання покарань № 8

44. Заявник відбуває покарання у вигляді довічного позбавлення волі в Житомирській установі виконання покарань № 8 з 5 жовтня 2001 року, за винятком періоду з 4 грудня 2006 року по 21 лютого 2008 року (див. вище пункт 42).

1. Умови тримання, як про них стверджує заявник

45. Камери, в яких тримався заявник, не відповідали основним вимогам стандартів гігієни і були брудними, вологими та погано провітрювались. Ситуація ще більше ускладнилася після того, як влітку 2005 року адміністрація колонії припинила надавати засудженим хлорку. Заявник, намагаючись покращити санітарні умови, був змушений побілити та пофарбувати свою камеру за власний кошт.

46. Медична частина, в якій час від часу перебував заявник, розташовувалася на першому поверсі приміщення колонії, часто затоплю-

валася стічними водами і її стіни були вкриті пліснявою. Під час перебування у медичній частині заявник знаходився в ізоляторі разом з іншим засудженим, який хворів на туберкульоз, у той час, як він вважав себе здоровим. В ізоляторі не забезпечувалось належне провітрювання. Медичні працівники не були ані висококваліфікованими, ані співчуваючими. Медична допомога не надавалася, коли вона була потрібна, але нав'язувалася тим засудженим, які не потребували її.

47. Харчування було недостатнім та неналежним, у той час, як ціни на продукти у крамниці на території колонії були невиправдано високими, а адміністрація відмовлялася приймати від матері посилки з продуктами для заявника або залишала їх у себе. У колонії існувала практика додавання до їжі брому, який шкідливо впливає на кору головного мозку та сексуальну потенцію. Під час проходження лікування від туберкульозу заявник не отримував необхідного спеціального харчування.

2. Умови тримання, як про них стверджує Уряд

48. У камерах для осіб, засуджених до покарання у вигляді довічного позбавлення волі, щороку проводиться косметичний ремонт. Засуджені цієї категорії ніколи не залучаються до будь-яких ремонтних робіт у камерах, які здійснюються засудженими з числа господарчої обслуги колонії. Особи, засуджені до покарання у вигляді довічного позбавлення волі, переводяться до іншої камери двічі на місяць. Камери, у яких вони тримаються, мають площу щонайменше 8 м² і об'єм 24 м³. Вони обладнані подвійними віконними рамами та кватирками для провітрювання. Штатний працівник колонії щотижня дезінфікує камери засуджених, які перебувають під диспансерним наглядом після одужання від туберкульозу. Колонія повністю забезпечена дезінфікуючими засобами, а хлорка ніколи не видається засудженим на руки.

49. Медична частина колонії укомплектована висококваліфікованими лікарями та фельдшерами різної спеціалізації. Зокрема, до штату медичної частини входять: начальник медичної частини, терапевт, фтизіатр, дерматолог-венеролог, рентгенолог, стоматолог, шість фельдшерів, лікарлаборант, рентгенлаборант, фармацевт і дезінфектор. Деякі працівники мають кваліфікаційні категорії, що означає, що вони мають значний досвід роботи та позитивні оцінки їхніх теоретичних і практичних знань, які періодично підтверджувалися. Так, дерматолог-венеролог мав першу категорію, для отримання якої вимагається наявність щонайменше 7 років досвіду роботи; стоматолог і лікарлаборант мали вищу категорію, яка призначається щонайменше після 10 років досвіду роботи, у той час як рентгенлаборант і фармацевт мали другу категорію (щонайменше 5 років досвіду роботи). Фельдшери час від часу проходять курси підвищення кваліфікації на базі станції швидкої

допомоги м. Житомира. Відповідно до ліцензії, виданої Міністерством охорони здоров'я 22 березня 2007 року, медична частина має право здійснювати медичну діяльність у наступних сферах: терапія, хірургія, психіатрія, дерматологія, стоматологія, рентгенологія, фтизіатрія та лабораторна діагностика. Медична частина повністю укомплектована відповідно до встановлених стандартів. Її приміщення, які щоденно добре прибираються та дезінфікуються, знаходяться у задовільному санітарному стані. Заявник ніколи не перебував в одній камері з засудженими, хворими на активну форму туберкульозу.

50. Продукти харчування для засуджених підлягають постійному та суворому контролю. Працівник медичної частини та заступник начальника колонії куштують кожну страву після приготування та підтверджують її якість у спеціальному журналі, і це є передумовою для її подачі засудженим. Двічі на рік здійснюється лабораторний контроль калорійності та хімічного складу готових страв. Протягом усього періоду перебування заявника у колонії не було зареєстровано жодних випадків погіршення стану здоров'я засуджених внаслідок неналежної якості їжі. Засуджені, які мають захворювання на туберкульоз, отримують спеціальне харчування у період проведення протирецидивного лікування, яке проводиться двічі на рік. Так, у періоди з 1 березня по 31 травня, з 1 вересня по 30 листопада 2008 року і з 1 березня по 31 травня 2009 року заявник отримував дієтичне харчування відповідно до його стану здоров'я та встановлених правил. Ціни на продукти в крамниці для засуджених встановлюються у межах, визначених Державним департаментом України з питань виконання покарань. У будь-якому випадку, заявник ніколи не мав грошових коштів на своєму особовому рахунку в колонії і ніколи нічого не придбавав у цих крамницях.

3. Інформація щодо фактів, пов'язаних зі справою

51. Адміністрація колонії повернула матері заявника продуктову посилку, яку вона відправила заявникові і яку було отримано 14 березня 2002 року, у зв'язку з тим, що її було відправлено до спливу шестимісячного строку з моменту відправлення попередньої, адже на той час заявник мав право лише на дві посилки на рік.

52. 22 лютого 2005 року мати заявника подала начальнику колонії скаргу на умови тримання та недостатнє харчування, а той, у свою чергу, поспілкувався із заявником. За твердженнями начальника колонії, заявник не мав жодних скарг.

D. Стверджуване втручання у кореспонденцію заявника

53. Згідно з твердженнями заявника, адміністрація колонії переглядала всю його вхідну та вихідну кореспонденцію та не відправляла його скарги до державних органів. Адміністрація також затримувала чи оголошувала втраченими деякі з листів заявника до матері.

54. У травні 2006 року мати заявника подала скаргу до Державного департаменту України з питань виконання покарань щодо, *inter alia*, ненаправлення адміністрацією колонії листів заявника низці державних органів.

55. 18 серпня 2006 року Житомирське обласне управління Державного департаменту України з питань виконання покарань визнало її скарги необґрунтованими, посиляючись на низку листів, які були успішно відправлені заявником до прокуратури та інших державних органів у 2006 році.

Е. Подання заяви та представництво заявника

56. 3 серпня 2004 року та 22 червня 2005 року мати заявника від його імені подала до Суду скарги щодо стверджуваного жорстокого поводження, його проблем зі здоров'ям, умов тримання та стверджуваного втручання у його кореспонденцію.

57. 6 липня 2005 року Суд отримав формуляр заяви, підписаний матір'ю заявника. До неї було додано стандартну довіреність, яка раніше була розповсюджена Секретаріатом Суду, заповнена матір'ю заявника (підписана нею та заявником) і якою останній уповноважував її представляти його інтереси в Суді. У документі не було зазначено дату його підписання.

58. 16 серпня 2005 року Секретаріат отримав лист заявника, в якому він зазначав номер своєї заяви та повторював подані раніше скарги. Лист було відправлено матір'ю заявника і він містив додаткові примітки, написані нею на полях.

59. У вересні 2009 року юрист заявника подав до Суду, *inter alia*, копію довіреності, написаної без додержання встановленої форми та датованої 29 серпня 2005 року, у якій заявник зазначав, що він повністю доручає своїй матері представляти його інтереси у відносинах із будь-якими національними чи міжнародними органами, включаючи Страсбурзький Суд.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

А. Застосування фізичної сили в установах виконання покарань

60. Стаття 106 Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 року містить норми, які регулюють питання застосування фізичної сили в установах виконання покарань. Персонал колонії має право за-

стосовувати фізичну силу з метою припинення фізичного опору, насильницьких дій, буйства та невиконання законних вимог адміністрації колонії, а також запобігання заподіяння засудженими шкоди оточуючим або самим собі. Застосуванню заходів фізичного впливу має передувати попередження про намір використання вказаних заходів і засобів, якщо дозволяють обставини. Якщо застосування заходів фізичного впливу уникнути неможливо, вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання покладених на адміністрацію колонії обов'язків, і мають зводитися до завдання найменшої шкоди здоров'ю правопорушників, та у разі необхідності адміністрація колонії зобов'язана негайно надати медичну допомогу. Про застосування фізичної сили негайно доповідається начальникові колонії.

61. Зазначені норми повторюються у пункті 25 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань 2003 року. Пункт 59 Правил також визначає, що працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень з боку засуджених, подолання протидії законним вимогам адміністрації установ виконання покарань, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків. Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

В. Розслідування злочину

62. Відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу 1960 року викладено в рішенні у справі «*Кац та інші проти України*» (*Kats and Others v. Ukraine*), заява № 29971/04, пункти 76–80, від 18 грудня 2008 року.

С. Примусове лікування

63. Відповідно до статті 117 Кримінально-виконавчого кодексу України до засуджених, які мають інфекційні хвороби, та тих, які не пройшли повного курсу лікування та відмовляються від нього, застосовується примусове лікування. Рішення з цього приводу приймає суд на підставі відповідного подання адміністрації колонії.

Д. Деякі питання щодо умов тримання осіб, засуджених до покарання у вигляді довічного позбавлення волі

64. До змін, внесених 28 грудня 2007 року, стаття 151 Кримінально-виконавчого кодексу дозволяла особам, засудженим до довічного по-

збавлення волі, отримувати не більше двох посилок (передач) на рік. Після зазначеної дати це обмеження було скасовано.

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

65. Відповідні витяги із Доповіді Уряду України щодо візиту в Україну Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі — Комітет), який відбувся 24 листопада — 6 грудня 2002 року [CPT/Inf (2004) 34], містять такі положення:

«94. У своїй доповіді про візит 2000 року ..., Комітет зазначив, що поводження із засудженими, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, було основним джерелом занепокоєння Комітету, і надав низку рекомендацій з метою поліпшення їх становища.

Спостереження делегації, зроблені нею на місці, в Житомирській установі виконання покарань № 8, у 2002 році ... підтвердили, що має місце деяке поліпшення побутових умов утримання і деяких аспектів режиму.

95. Матеріальні умови тримання засуджених під вартою в Житомирській установі виконання покарань № 8 ... були прийнятними. Камери були чисті, з достатнім освітленням і вентиляцією, обладнані ліжками з повним комплектом постільної білизни, столом, стільцем, а туалети були відокремлені від житлової зони. Камери мали площу від 6 до 10,2 м². Усі вони були призначені для двох осіб, хоча іноді в них трималася лише одна особа.

Комітет хотів би підкреслити, що в камерах розміром 6–7 м² повинен, як правило, триматися один засуджений (окрім виняткових випадків, коли залишати засудженого наодинці недоцільно). Камери розміром 10 м² можуть вважатися придатними для двох осіб, за умови, що засуджені мають можливість проводити значну частину дня поза камерою. ...

96. Візит 2002 року підтвердив, що особи, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, можуть нині отримувати дві великі посилки вагою по 30 кг і дві малі посилки вагою по 2 кг на рік, вони також можуть здійснювати покупки в тюремному магазині. З'ясувалося, проте, що вони могли отримувати значно менші посилки, ніж засуджені в колоніях. Крім того, для багатьох з них доступ до тюремного магазину був суто теоретичним, оскільки вони не заробляли грошей через відсутність роботи. ...

105. В установі виконання покарань № 8 делегація відмітила практику частого переведення засуджених до довічного позбавлення волі осіб ... з однієї камери до іншої. Особи, засуджені до довічного позбавлення волі, переводилися з камери в камеру в межах секції кожного тижня, а кожні шість місяців їх переводять на інший поверх...

Комітет уже розглядав це питання у ... своїй доповіді про візит 2000 року, в якому, визнаючи, що, хоча, можливо, у виняткових випадках робочі міркування вимагають таких заходів, бажано, по можливості, уникати невиправданої зміни місця перебування засуджених. У світлі цих міркувань Комітет рекомендує органам державної влади України переглянути політику частого переведення засуджених в інші камери в установі виконання покарань № 8 і, якщо необхідно, в інших пенітенціарних установах України. ...

107. Житомирська установа виконання покарань № 8 була побудована в 1914 році. Установа розрахована на 1600 місць, а на момент візиту в ній знаходилися 1199 засуджених. ...

111. ...побутові умови були різними. Багато з оглянутих камер, хоч і були скромно обладнані, утримувалися в належному стані і чистоті. Однак інші камери були вогкими та бруднішими, з туалетами в гіршому стані, іржавими ліжками і дуже мізерною постільною білизною, що кишіла тарганами й іншими паразитами. ...

112. Адміністрація установи доклала значних зусиль для забезпечення засуджених предметами першої необхідності (гігієнічними і миючими засобами та, при необхідності, додатковим одягом/взуттям). ...

118. У відвіданих установах делегація отримала численні скарги з приводу обмеження кількості посилок. Комітет зазначає, що стаття 41 Кримінально-виконавчого кодексу передбачає різні норми щодо кількості посилок на рік залежно від режиму. ...

Комітет розуміє, що в деяких установах виконання покарань можуть бути матеріально-технічні, а також пов'язані із забезпеченням безпеки причини для запровадження обмежень щодо кількості посилок, які можуть бути отримані. Проте це передбачає, що адміністрація установи виконання покарань повинна адекватно задовольняти основні потреби засуджених (їжа, одяг, медикаменти тощо). Насправді, це не так, оскільки економічні проблеми не дозволяють задовольняти основні потреби засуджених. За таких обставин підстави для запровадження обмеження мають бути переглянуті. Дійсно, деякі країни, зіткнувшись з подібною ситуацією, надали засудженим право отримувати необмежену кількість посилок.

Комітет рекомендує органам державної влади України переглянути положення Кримінально-виконавчого кодексу і законодавства з питань тримання під вартою щодо права на отримання посилок у світлі наведених вище зауважень. ...

194. Було вжито низку заходів з удосконалення побутових умов тримання під вартою та деяких аспектів режиму відбування покарання особами, засудженими до довічного позбавлення волі. Вітаючи цей прогрес, Комітет наголосив на необхідності віддати перевагу запровадженню установами виконання покарань належної політики управління стосовно таких засуджених. ...

195. Враховуючи побутові умови тримання під вартою, Комітет рекомендував провести в корпусі № 1 установи виконання покарань № 8 належні ремонтні заходи для того, щоб побутові умови в ньому в усіх відношеннях відповідали умовам у корпусі № 2, в якому відбувають покарання жінки та неповнолітні. ...

197. У царині охорони здоров'я Комітет привітав прогрес, якого було досягнуто у боротьбі з туберкульозом, зокрема щодо зменшення кількості засуджених, які страждають на туберкульоз, та зниження рівня смертності від захворювань. Суттєвих зусиль було докладено для забезпечення установ виконання покарань достатньою кількістю відповідних медикаментів для лікування цього захворювання. Однак прогрес щодо підвищення стандартів харчування засуджених, хворих на туберкульоз, був повільнішим через обмеженість можливостей адміністрації установи. Комітет рекомендував не шкодувати сил на забезпечення того, щоб заходи, вжиті з метою боротьби з туберкульозом, були реалізовані у повному обсязі, і надавати найвищий пріоритет запровадженню програми харчування для засуджених, які страждають на цю хворобу. ...»

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

66. Уряд стверджував, що мати заявника, яка подала заяву та листувалася з Судом від його імені, не мала права виступати як його представник, оскільки у матеріалах справи була відсутня довіреність. Уряд також зазначив, що адміністрація колонії не зареєструвала у реєстрі вихідної кореспонденції жодного листа заявника, адресованого Суду. Проводячи аналогію зі справою «*Миханів проти України*» (*Mikhaniv v. Ukraine*), заява № 75522/01, в якій ухвалою про часткову неприйнятність від 20 травня 2008 року Суд відмовив у прийнятті до розгляду подань родичів заявника, прямо не уповноважених ним, Уряд вважав, що заява у цій справі була подана не уповноваженою на те особою, що вимагало її вилучення з реєстру справ Суду.

67. Заявник не погодився. Пан Бущенко, якого він призначив своїм представником у провадженні в Суді, після повідомлення Уряду про подану заяву стверджував, що мати допомагала заявнику листуватися із Судом, оскільки до 1 грудня 2005 року законодавство дозволяло переглядати кореспонденцію засуджених осіб, а також через інші неконкретизовані практичні перешкоди, які, як стверджувалося, створювалися адміністрацією колонії. Представник заявника також зазначив, що заявник уповноважив свою матір представляти його інтереси у різноманітних органах та судах, зокрема, в Суді, у серпні 2008 року (як видається, мається на увазі серпень 2005 року — дата, зазначена у довіреності, на яку він посилався (див. пункт 59 вище)).

68. Уряд у своїх зауваженнях у відповідь на заперечення заявника зазначив, що твердження щодо практичних труднощів, яких заявник зазнав під час листування з Судом, були повністю необґрунтовані; Уряд посилався, зокрема, на те, що заявник спілкувався зі своїм представником без жодних перешкод.

69. Суд зазначає, що він отримав формуляр заяви разом із довіреністю, якою заявник уповноважував свою матір представляти його інтереси під час провадження у Суді (див. пункт 57 вище), в один і той же день (6 липня 2006 року); і ані Уряд, ані заявник не посилалися на цей факт під час зазначеного вище обміну зауваженнями. Суд підкреслює, що Конвенція і Регламент не містять якихось особливих вимог щодо форми довіреності. Довіреність може бути друкованою або написаною від руки заявником, його представником чи будь-якою третьою особою. Для Суду важливим є те, щоб у довіреності було чітко визначено, що заявник доручає представнику представництво його інтересів у Суді та що представник приймає це доручення (див. рішення від 31 січня 2008 року у справі «*Рябов проти України*» (*Ryabov v. Russia*), заява № 3896/04, пункт 43). У цій справі зазначену вимогу було дотримано, оскільки стандартний формуляр довіреності, який було надано Секретаріатом Суду, було підписано заявником та його матір'ю як представницею.

70. У світлі вищезазначеного висновку Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду та не вважає за необхідне аналізувати решту доводів сторін.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З ЖОРСТОКИМ ПОВОДЖЕННЯМ З БОКУ ПРАЦІВНИКІВ КОЛОНІЇ 9 ЧЕРВНЯ 2004 РОКУ

71. Заявник скаржився на те, що 9 червня 2004 року його було піддано невинуватому та надмірному побиттю працівниками Житомирської установи виконання покарань № 8, внаслідок чого йому було зламано ребра. З цього приводу він також скаржився на відсутність належного розслідування. Заявник посилався на статтю 3 Конвенції, у якій зазначено таке:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

A. Прийнятність

72. Уряд стверджував, що заявник не вичерпав доступні засоби юридичного захисту, передбачені національним законодавством, як того вимагає пункт 1 статті 35 Конвенції, оскільки не оскаржив протягом передбаченого законодавством семиденного строку постанову слідчого від 19 квітня 2005 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників колонії. На підтвердження того, що заявника було належним чином повідомлено про цю постанову, Уряд надав копію листа прокурора від 20 квітня 2005 року, адресованого матері заявника.

73. Заявник не погодився. Він стверджував, що ані його, ані його представника не було повідомлено про вищезазначену постанову, та, таким чином, його не можна звинувачувати у тому, що він її не оскаржив. Матір заявника, яка на той час була його представником, заперечувала факт отримання від Житомирської прокуратури листа, на який посилався Уряд. У будь-якому випадку, заявник вважав, що питання вичерпання національних засобів юридичного захисту мало розглядатися разом із питанням щодо суті його скарги за статтею 3 Конвенції у її процесуальному аспекті.

74. Суд зазначає, що це заперечення Уряду дійсно тісно пов'язане зі скаргою заявника про неефективність розслідування його скарг про жорстоке поводження. За цих підстав Суд вважає, що це заперечення має бути долучене до розгляду суті скарги (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі *«Яременко проти України»* (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, та рішення від 2 квітня 2009

року у справі *«Мурадова проти Азербайджану»* (*Muradova v. Azerbaijan*), заява № 22684/05, пункт 87).

75. Суд також зазначає, що ця скарга не є ані явно необґрунтованою у розумінні пункту 3 статті 35 Конвенції, ані неприйнятною з будь-яких інших підстав. Отже, вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Стверджуване жорстоке поводження

76. Визнавши, що 9 червня 2004 року працівники колонії застосували до заявника силу, Уряд доводив, що вона була правомірною та не надмірною реакцією на його непокору. Уряд заперечував твердження заявника про те, що внаслідок цієї події йому було зламано два ребра, стверджуючи, що це спростовувалось документальними доказами.

77. Заявник підтримав свої скарги. Посилаючись на висновок експертизи від 10 вересня 2009 року (див. пункт 36 вище), він заперечив позицію Уряду щодо можливої дати, в яку йому було зламано ребра, як непереконливу.

78. Суд зазначає, що стаття 3 Конвенції втілює в собі один з найбільш основоположних принципів демократичного суспільства. Вона категорично забороняє будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, незважаючи на обставини поведінки жертви (див. в якості нещодавнього прикладу рішення у справі *«Кафкаріс проти Кіпру»* (*Kafkaris v. Cyprus*) [ВП], заява № 21906/04, п. 95, ECHR 2008?...).

79. У той же час, жорстоке поводження має досягти мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію статті 3 Конвенції. Оцінка такого мінімуму залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість поводження, його фізичні та психічні наслідки, а в деяких випадках мають враховуватися також стать, вік і стан здоров'я потерпілого (див. рішення від 18 січня 1978 року у справі *«Ірландія проти Сполученого Королівства»* (*Ireland v. the United Kingdom*), пункт 162, Серія А, № 25).

80. Застосування до особи, позбавленої волі, заходів фізичного впливу, які не були спричинені її власною поведінкою, є приниженням її гідності та є, в принципі, порушенням права, гарантованого статтею 3 Конвенції (див. рішення від 4 грудня 1995 року у справі *«Рібіч проти Австрії»* (*Ribitsch v. Austria*), пункт 38, Series A, № 336, та нещодавнє рішення від 7 грудня 2006 року у справі *«Шейдаєв проти Росії»* (*Sheydayev v. Russia*), № 65859/01, пункт 59).

81. Суд зазначає, що два ребра заявнику було зламано у колонії і це не заперечувалося сторонами. Ці ушкодження, які було кваліфіковано

медичною комісією як ушкодження середнього ступеня тяжкості (див. пункт 20 вище), є досить серйозними, щоб становити жорстоке поводження у розумінні статті 3 Конвенції (див. рішення від 19 лютого 2009 року у справі «Суптель проти України» (*Suptel v. Ukraine*), № 39188/04, пункт 48). Залишається лише встановити, чи несе держава відповідальність за статтею 3 Конвенції у зв'язку з цими ушкодженнями.

82. Стосовно обставин, за яких заявник зазнав ушкоджень, Суд розглядав два різних виклади подій, наданих сторонами, та суперечливі медичні докази щодо можливого часу завдання заявнику ушкоджень (див. пункти 7, 8, 20 та 36 вище). Також матеріали справи містять медичний висновок, у якому випадкове падіння було виключено з переліку можливих причин таких ушкоджень, і свідчення співкамерників заявника, які підтверджували скарги про надмірне застосування сили працівниками Житомирської установи виконання покарань № 8.

83. За цих обставин Суд не вважає за необхідне перевіряти виклади подій, надані сторонами, та самостійно вдаватися до встановлення фактів з наступних міркувань. Як було зазначено вище, беззаперечним є те, що під час відбування покарання у колонії заявнику було завдано серйозне ушкодження. Враховуючи викладене, на державу покладається обов'язок надати правдоподібне пояснення щодо походження таких ушкоджень. Ненадання такого пояснення свідчитиме про наявність питання за статтею 3 Конвенції (див., *mutatimutandis*, рішення у справі «Селмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) [ВП], заява № 25803/94, пункт 87, ECHR 1999-V). Хоча державні органи заперечували будь-який зв'язок між подією 9 червня 2004 року та ушкодженнями заявника, вони не надали жодного альтернативного пояснення походженню таких ушкоджень. Суд не може прийняти аргумент Уряду про те, що адміністрації колонії не було відомо про те, що трапилося із заявником, оскільки він, як особа, позбавлена волі, був об'єктом її контролю та відповідальності (див. рішення від 10 жовтня 2000 року у справі «Сатік та інші проти Туреччини» (*Sat?k and Others v. Turkey*), заява № 31866/96, пункт 54). Крім того, як ув'язнений, він перебував в особливо вразливому становищі, а державні органи були зобов'язані захищати його фізичне благополуччя (див. рішення від 24 липня 2008 року у справі «Владімір Романов проти Росії» (*Vladimir Romanov v. Russia*), заява № 41461/02, пункт 57, з подальшими посиланнями).

84. Відповідно Суд доходить висновку про те, що держава несе відповідальність за статтею 3 Конвенції у зв'язку з жорстоким поводженням щодо заявника у колонії і що, відповідно, у справі було порушення цього положення.

2. Стверджуване неналежне розслідування

85. Уряд висловив думку про те, що державні органи провели ретельну та повну перевірку скаргзаявника, а той факт, що її результат був несприятливим для нього, не говорить про її неефективність. Уряд підкреслив у зв'язку з цим, що дворазове скасування постанов про відмову в порушенні кримінальної справи продемонструвало намагання забезпечити повноту відповідної перевірки.

86. Заявник не погодився. Він дорікав національним органам, зокрема, у зв'язку із затримкою проведення рентгенограми (за його твердженням, у листопаді 2004 року) та невиправданим нехтуванням свідченнями його співкамерників, які підтверджували його скарги. Він розглядав повторні повернення справи на додаткову перевірку як доказ її неефективності.

87. Суд повторює, що коли особа висуває небезпідставну скаргу на жорстоке поводження з нею з боку правоохоронних органів, яке було таким, що порушує статтю 3 Конвенції, це положення, взяте у поєднанні із загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному хто, перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в ... Конвенції», за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування, спроможного забезпечити встановлення та покарання винних осіб (див. рішення у справах «Ассенов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria*), від 28 жовтня 1998 року, пункт 102, *Report of Judgments and Decisions* 1998?VIII, та «Лабіта проти Італії» (*Labita v. Italy*) [ВП], заява № 26772/95, пункт 131, ECHR 2000?IV). Мінімальні стандарти ефективності, визначені практикою Суду, включають в себе вимоги того, що розслідування повинно бути незалежним, безстороннім та підконтрольним громадськості, а також, що компетентні органи влади повинні діяти зі зразковою ретельністю і оперативністю (див., наприклад, рішення у справі «Менешева проти Росії» (*Menesheva v. Russia*), заява № 59261/00, п. 67, ECHR 2006-...).

88. У цій справі Суд встановив, що держава-відповідач несе відповідальність за статтею 3 Конвенції у зв'язку з жорстоким поводженням із заявником (див. пункт 84 вище). Скарга заявника з цього приводу є «небезпідставною», а це означає, що державні органи були зобов'язані провести ефективне розслідування обставин, за яких заявнику було завдано ушкодження (див. рішення від 30 вересня 2004 року у справі «Крастанов проти Болгарії» (*Krastanov v. Bulgaria*), заява № 50222/99, пункт 58).

89. Не зрозуміло, коли заявник вперше подав до національних органів скаргу про жорстоке поводження з ним. Навіть якщо припустити, що це відбулося не раніше 25 серпня 2004 року (дата, коли мати заявника подала скаргу прокурору), реакція державних органів не може вважатися належною. З огляду на висновки акту судово-медичного дослідження від 29 листопада 2004 року та висновки прокурора,

викладені у постанові від 2 квітня 2005 року (див. пункти 20 та 27 відповідно), Суд не погоджується з твердженням Уряду про те, що заявнику було проведено рентгенограму одразу після події 9 червня 2004 року. Відповідно до документальних доказів такої процедури не було проведено до листопада 2004 року, коли заявнику вперше після вищезгаданої події було проведено рентгенограму, тобто із затримкою у п'ять місяців (чи три місяці, якщо відраховувати з 5 серпня 2004 року). Відповідно до висновків експертизи від 10 вересня 2009 року, яка була проведена за клопотанням представника заявника, які не заперечувалися Урядом, така затримка зменшила можливість встановлення слідством точної дати завдання заявнику ушкоджень, що було вкрай важливо у цій справі. Це є недоліком, який сам по собі є достатнім, щоб слідство не відповідало стандартам ретельності та швидкості (див., наприклад, рішення від 26 січня 2006 року у справі *«Міхеєв проти Росії»* (*Mikheyev v. Russia*), заява № 77617/01, пункт 107 *et seq.*, та зазначене вище рішення у справі *«Ассенов та інші проти Болгарії»* (*Assenov and Others v. Bulgaria*), пункт 102).

90. Суд враховує критичне ставлення прокуратури Житомирської області до розслідування на національному рівні, викладене у постанові від 28 жовтня 2004 року та 2 квітня 2005 року, якими постанови слідчого про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою заявника скасовувалися та призначалася додаткова перевірка. В обох випадках слідство було піддано критиці у зв'язку з неналежним опитуванням інших засуджених у колонії, свідчення яких були здатні пролити світло на події 9 червня 2004 року. У подальшому слідчий все ж таки допитав двох засуджених, з якими заявник перебував у камері з 9 червня 2004 року і пізніше (А. та О.) та які підтвердили його виклад подій. Слідство, однак, відхилило свідчення А. лише на тій підставі, що вони були «вочевидь мають на меті скомпрометувати адміністрацію установи», а також проігнорувало без будь-якого пояснення свідчення іншого засудженого (див. пункти 21 та 23 вище). У той же час, свідчення працівників колонії було визнано вірними та надійними. Такий вибірковий підхід до оцінки доказів слідчими органами вже було піддано критиці Судом (див. рішення від 15 жовтня 2009 року у справі *«Антипенков проти Росії»* (*Antipenkov v. Russia*), заява № 33470/03, пункт 69).

91. Насамкінець, Суд зазначає, що не менш важливим є те, що розслідування на національному рівні, визнавши, що заявнику було зламане ребра у колонії, не встановило, що насправді відбулося з ним. Однак це не стало на заваді відхиленню скарги заявника про жорстоке поводження як безпідставної.

92. Зазначені міркування надають Суду достатні підстави для того, щоб дійти висновку, що державні органи не дотрималися свого зобо-

в'язання щодо проведення ефективного розслідування за скаргами заявника про жорстоке поводження відповідно до вимог статті 3 Конвенції.

93. Тепер Суд звертається до розгляду заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту, яке попередньо було долучено до розгляду суті справи (див. пункти 72 та 74 вище). Перш за все, Суд зазначає, що, хоча Уряд надав копію листа прокурора від 20 квітня 2005 року з повідомленням матері заявника про винесення постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за скаргою заявника про жорстоке поводження (див. пункт 34 вище), цей лист не містив поштового штемпелю та Уряд не надав жодного доказу того, що цей лист разом з постановою від 19 квітня 2005 року дійсно було надіслано або ж доставлено заявнику чи його представнику. Суд уже визнавав у подібних випадках, що для відхилення заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту достатньо вважати, що заявника не було належним чином повідомлено про відповідне рішення (див. зазначене вище рішення у справі «*Мурадова проти Азербайджану*» (*Muradova v. Azerbaijan*), пункт 131). У будь-якому випадку, навіть якщо заявника було повідомлено про зазначену постанову, Суд вважає, що йому не можна дорікати тим, що він не ініціював повторну перевірку, яку було визнано неефективною (див. пункт 92 вище та в якості прецеденту — рішення від 12 червня 2008 року у справі «*Яременко проти України*» (*Yaremenkov. Ukraine*), заява № 32092/02, пункт 70).

94. Відповідно Суд відхиляє заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту та визнає, що у цій справі також було порушення процесуального аспекту статті 3 Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 КОНВЕНЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З УМОВАМИ ТРИМАННЯ ЗАЯВНИКА У ЖИТОМИРСЬКІЙ УСТАНОВІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ № 8

95. Заявник також скаржився за статтею 3 Конвенції на неналежність умов тримання у Житомирській установі виконання покарань № 8.

96. Відповідно до тверджень Уряду заявник не подавав ці скарги, хоча б по суті, до адміністрації колонії, Державного департаменту України з питань виконання покарань, органів прокуратури чи судів. Таким чином, не можна вважати, що він вичерпав усі національні засоби юридичного захисту. В якості альтернативного заперечення Уряд зазначив, що ці скарги не відповідали вимозі *ratione personae*, оскільки були надто розмитими та невизначеними у світлі особистої ситуації заявника.

97. Заявник не погодився. Він зазначив, що національні органи були достатньо поінформовані про його ситуацію та мали можливість роз-

глянути умови його тримання, зокрема, на підставі скарги його матері, поданої до адміністрації колонії 22 лютого 2005 року. Щодо другого заперечення Уряду заявник зазначив, що умови його тримання не відрізнялися від умов тримання інших засуджених. Відповідно він не був зобов'язаний уточнювати свою особисту ситуацію. На підтвердження цього він посилався на витяги зі звіту Комітету за результатами візиту до Житомирської установи виконання покарань № 8 (див. пункт 65 вище, де містяться витяги, які стосуються цієї справи та включають ті, на які посилався заявник).

98. Суд не вважає за необхідне розглядати заперечення Уряду щодо невичерпання та невідповідності вимозі *ratione personae*, оскільки скарги заявника про неналежні умови тримання є у будь-якому випадку неприйнятними з підстав, зазначених нижче.

99. Суд нагадує, що відповідно до статті 3 Конвенції держава повинна забезпечити тримання особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, щоб спосіб і метод виконання покарання не завдавали засудженому душевного страждання чи мук, які б перевищували невідворотний рівень страждання, притаманного ув'язненню, і щоб здоров'я і добробут особи були належним чином забезпечені. Оцінюючи умови тримання, необхідно врахувати сукупний вплив цих умов, а також тривалість тримання у цих умовах (див. рішення у справах «Дугоз проти Греції» (*Dougoz v. Greece*), заява № 40907/98, пункт 46, ECHR 2001?II, та «Калашніков проти Росії» (*Kalashnikov v. Russia*), заява № 47095/99, пункт 102, ECHR 2002?VI).

100. У цій справі заявник скаржився на наступне: санітарні умови у камерах та в медичних палатах; недостатність площі; якість харчування та ціни у продовольчій крамниці; а також недостатню кваліфікацію медичного персоналу.

101. Суд зазначає, що заявник не повідомив про фактичні обставини та не надав документальних доказів на підтвердження зазначених скарг. Єдине підтвердження, надане заявником, обмежувалося витягами зі звіту Комітету.

102. У справах, які стосуються скарг на умови тримання, Суд не завжди вимагає, щоб заявник підтверджував кожне висловлювання відповідним документом, визнаючи, що надання відповідної інформації та можливість перевірки фактів у таких справах в першу чергу покладаються на компетентні органи. Для того щоб Суд поклав тягар доведення на державу та розглянув скарги по суті, ці скарги мають бути чіткими та належним чином сформульованими (див., наприклад, рішення 19 липня 2007 року у справі «Трепашкін проти Росії» (*Trepashkin v. Russia*), заява № 36898/03, п. 85).

103. Суд не вважає, що скарги заявника на умови його тримання відповідали цій мінімальній вимозі. Як вбачається з матеріалів справи, а також із звіту Комітету (див. пункти 18, 31 та 65 вище), заявник

змінював камери досить часто, на що окремо він не скаржився. Однак він не зазначив, на умови тримання в яких саме камерах (або медичних палатах) він скаржився, як і не зазначив тривалість перебування в них. Його скарги на кваліфікацію медичного персоналу та якість харчування так само не підтверджувалися жодними подробицями або прикладами. Щодо твердження заявника про додавання до їжі якихось небезпечних речовин Суд зазначає, що воно було явним припущенням і що заявник навіть не стверджував, що він особисто від цього постраждав.

104. Що стосується звіту Комітету, на який посилався заявник, Суд погоджується, що його висновки стосуються справи та містять хоча б певною мірою достовірну основу для оцінки умов тримання заявника до подання його заяви у 2004 році (див. рішення у справах *«Іовчев проти Болгарії» (Iovchev v. Bulgaria)*, заява № 41211/98, пункт 103, від 2 лютого 2006 року, та *«Двойних проти України» (Dvoynukh v. Ukraine)*, заява № 72277/01, пункт 64, від 12 жовтня 2006 року). Суд зауважує, що заявник вирішив посилатися на деякі відокремлені критичні коментарі, які там містилися, при цьому не звертаючи уваги на позитивні у загальному висновки, зокрема, щодо матеріальних умов тримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, схвальних спроб працівників колонії забезпечити їхні гігієнічні потреби, а також загальний прогрес у боротьбі з туберкульозом. Щодо твердження про недостатність площі Комітет зазначив, що на час його візиту (2002 рік) камери осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, не були повністю заповнені (забезпечуючи тримання 1199 осіб при максимальній кількості у 1600). Хоча фактична площа камер, у яких перебували деякі засуджені, могла бути меншою за встановлені стандарти, Суд знову зазначає, що заявник не вказав ані обставин, ані тривалості свого перебування у таких камерах.

105. Комітет дійсно порушив деякі питання, які підтверджували скарги заявника. Зокрема, у ньому було піддано критиці обмеження щодо кількості продовольчих посилок для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, обмежений доступ до товарів з в'язничної крамниці у зв'язку із загальною нестачею коштів та повільніший «прогрес щодо підвищення стандартів харчування засуджених, хворих на туберкульоз».

106. Суд не вважає, що ті загальні проблеми, які було висвітлено Комітетом, були достатньо важкими у справі заявника, щоб вийти за межі, встановлені статтею 3 Конвенції. Суд також враховує той факт, що 28 грудня 2007 року обмеження щодо кількості продовольчих посилок для засуджених було скасовано (див. пункт 64 вище).

107. Стосовно харчування осіб, хворих на туберкульоз, Суд зазначає, що заявник не надав жодних подробиць, у той час як Комітет засвідчив наявність певного, хоча і повільного, прогресу у цьому питанні. Щодо фактів цієї справи Суд зазначає таке. У березні 2002 року

заявник взагалі заперечував, що хворіє на туберкульоз, хоча він продовжував отримувати медичну допомогу (див. пункти 38 та 39 вище). Пізніше, після підтвердження його хвороби у квітні 2006 року, його було переведено більш ніж на рік (з 4 грудня 2006 року до 21 лютого 2008 року) до Херсонської установи виконання покарань № 61 для спеціального лікування, та він не скаржився у своїй заяві на якість харчування у цій колонії. Крім того, Уряд надав документальне підтвердження того, що у 2008–2009 роках після повернення до Житомирської установи виконання покарань № 8 заявник на регулярній основі отримував спеціальне дієтичне харчування у межах програми з попередження рецидиву (див. пункт 50 вище). Таким чином, Суд вважає скаргу щодо спеціального харчування, пов'язаного з туберкульозом, так само необґрунтованою.

108. Враховуючи вищевикладене, Суд доходить висновку, що заявник не подав безпідставну скаргу на невідповідність умов його тримання у Житомирській установі виконання покарань № 8 статті 3 Конвенції (див., для порівняння, рішення у справах «Ухань проти України» (*Ukhan v. Ukraine*), заява № 30628/02, пункти 65–66, від 18 грудня 2008 року, та «Вергельський проти України» (*Vergelskyu v. Ukraine*), заява № 19312/06, пункти 89–91, від 12 березня 2009 року). Отже, Суд відхиляє цю скаргу як явно необґрунтовану у розумінні пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

IV. РЕШТА СКАРГ У ЗАЯВІ

109. Із загальними посиланнями на статті 1, 2, 3, 6, 8, 9, 13, 17 та 34 Конвенції заявник скаржився на те, що йому було помилково діагностовано туберкульоз і піддано примусовому медичному лікуванню всупереч його релігійним переконанням. Він також скаржився на втручання адміністрації колонії у його кореспонденцію.

110. Проте у світлі всіх наявних матеріалів та настільки, наскільки вони охоплюються його компетенцією, Європейський суд дійшов висновку про відсутність будь-яких порушень прав і свобод, передбачених положеннями, на які посилався заявник.

111. Отже, ця частина заяви є явно необґрунтованою та має бути відхилена відповідно до пунктів 3 та 4 статті 35 Конвенції.

V. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

112. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

113. Заявник вимагав 60 000 євро відшкодування моральної шкоди.

114. Уряд заперечив цю вимогу.

115. Суд вважає, що заявник зазнав страждань та тривоги, які не можна відшкодувати лише визнанням порушення. З огляду на характер порушень, констатованих у цій справі, та здійснюючи оцінку на засадах справедливості, Суд присуджує заявнику 8000 євро відшкодування моральної шкоди разом із будь-якими податками, які можуть нараховуватись.

В. Судові витрати

116. Заявник не подав жодних вимог з цього приводу. Відповідно Суд нічого не присуджує.

С. Пеня

117. Суд вважає за належне призначити пеню виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсотки.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Відхиляє* заперечення Уряду щодо представництва заявника.

2. *Вирішує* приєднати заперечення Уряду щодо вичерпання національних засобів юридичного захисту стосовно скарги за статтею 3 Конвенції до розгляду скарги на жорстоке поводження з боку працівників колонії по суті, і відхиляє його після розгляду по суті.

3. *Оголошує* прийнятними скарги щодо стверджуваного жорстокого поводження стосовно заявника під час перебування у колонії та щодо відсутності належного розслідування цього твердження.

4. *Оголошує* решту скарг у заяві неприйнятними.

5. *Постановляє*, що було порушення статті 3 Конвенції у її матеріальному та процесуальному аспектах.

6. *Постановляє*, що:

(а) упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач має виплатити заявнику 8000 (вісім тисяч) євро відшкодування

моральної шкоди з урахуванням будь-якого податку, який може нараховуватись; ця сума має бути конвертована в національну валюту держави-відповідача за курсом на день здійснення платежу;

(b) зі впливом зазначеного тримісячного строку і до остаточного розрахунку на вищезазначену суму нараховуватиметься простий відсоток (*simple interest*) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

7. Відхиляє решту вимог заявника стосовно справедливої сатисфакції.

Учинено англійською мовою та повідомлено письмово 8 квітня 2010 року відповідно до пунктів 2 та 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія ВЕСТЕРДІК
(Claudia Westerdiek)
Секретар

ПеерЛОПЕНЦЕН
(PeerLorenzen)
Голова